

Russian Empire State Duma, famous political and social activist, lawyer and human rights protector – J. Pergament. The article is the continuation of the study about the activity of the Constitutional Democrats Party Committee in Odessa.

Key words: J. Pergament, Party of Public Liberty, State Duma, constitutionalism, parliamentarism.

О. 3. Силка

ТОВАРИСТВА ТВЕРЕЗОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ СЕЛАХ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті окреслено діяльність одного з видів громадських товариств початку ХХ ст. – товариств тверезості. Звернена увага на розмежування світської та церковної ініціативи у заснуванні товариств тверезості.

Ключові слова: товариства тверезості, сільські громадські об'єднання, громадянське суспільство, громадська ініціатива.

Період кінця ХІХ – початку ХХ ст. в українському громадському статутному середовищі визначається як час виникнення і становлення різноманітних громадських об'єднань. Ті товариства, діяльність яких відбувалася в межах сільського економіко-культурного середовища, в більшості були одночасно частинами і типологічної (сільськогосподарські, пожежні, благодійні, просвітницькі) і загальної мереж громадських організацій, дослідження яких актуальне з погляду реалізації права громадян на захист своїх інтересів. Серед сільських громадських добровільних об'єднань, на початку ХХ ст. виділялися зокрема товариства тверезості.

У сучасній історичній літературі існує дискусія щодо доцільності та результативності суспільного руху за тверезість. Разом з тим, тема громадського тверезого руху в історіографії майже не розкрита. Окремі її аспекти, з переважанням погляду на територію Західної України, висвітлені у роботах Б. Савчука [1], В. Садового [2], Я. Стасіва [3], П. Єлесіна [4]. Варто відзначити, що в українських дослідників сільської громадської статутної антиалкогольної ініціативи є свій початковий пункт – 1874 р., коли у с. Дейкалівці Полтавської губ., за ініціативою місцевого протоієрея П. Затворницького, виникло перше сільське товариство тверезості [5]. Ми поділяємо думку тих дослідників, які під поняттям «тверезий рух» розуміють вияв громадської позиції, що полягала у добровільній відмові громадян (тимчасовій або постійній) від вживання алкоголю, запровадження обмежувальних, заборонних та просвітницьких заходів проти розповсюдження, виробництва та споживання алкоголю на місцевому, регіональному та державному рівнях.

Між тим, в Україні загалом і на Лівобережжі зокрема, діяли численні об'єднання, мета яких полягала в популяризації здорового способу життя, без вживання алкоглемістких речовин. Усі такі об'єднання поділялися на дві групи – церковні та світські товариства тверезості. Вважаємо за необхідне у загальних рисах окреслити основні аспекти діяльності вищеназваних форм об'єднання сільського населення України.

Світське Товариство тверезості реєструвалося на підставі тексту «Статуту», який мали підписати не менше 5 осіб, з цenzом осілості не менше 2 років у цій місцевості [6, 83]. «Статут» підписував губернатор і нове Товариство вносилося до реєстру товариств і союзів відповідної губернії. Мета товариств тверезості у більшості випадків полягала в: «уничтожении пьянства и азартных игр, поднятии нравственности, распространение полезных знаний и содействие народному образованию» [7, 1]. Засобами мети проголошувалися організація народних читань, бібліотек-читалень, продаж книг відповідної тематики, відкриття чайних,

влаштування музичних вечорів, спектаклів, виступи народних хорів тощо.

У товариствах тверезості, на відміну від інших видів громадських об'єднань, була відсутня градація стосовно категорії членства на почесних, дійсних, пожиттєвих тощо. Членами товариства могли бути особи, які досягли 21 року й які могли «совершенно и безусловно отказаться от употребления спиртных напитков, отказаться от угощения других спиртными напитками, содействовать распространению взглядов общества, быть нравственными и подчиняться законным требованиям должностных лиц Общества». Фіксований розмір членських внесків у товариствах тверезості був відсутній: «каждый вступающий член по мере своих средств, сам определяет, сколько он будет ежемесячно платить (не менее пяти копеек); неимущие, бедность которых удостовериться двумя членами, принимаются в Общество и без всяких взносов». Внутрішня структура, обов'язки членів правління, процедура отримання субсидій та звітність, були подібними до інших видів сільських статутних об'єднань. Особливість щодо звітності полягала лише в тому, що, за необхідності, другий примірник «Звіту» надсилався до губернського комітету Опікуництва про народну тверезість.

Церковне товариство тверезості відкривалося на клопотання місцевих священників та дияконів, з дозволу керівництва відповідної єпархії та погодження губернатора. Мета товариства проголошувалася у сприянні «серед місцевого населення ідей тверезості». Засобами досягнення мети були: 1) організація бесід, літературних вечорів; 2) здійснення урочистих богослужінь; 3) розповсюдження книг і брошур про шкоду пияцтва; 4) суворе спостереження за таємним продажем міцних напоїв; 5) молитва. Кожен член Товариства давав індивідуальну обітницю [8, 4].

Литвяківське товариство тверезості (с. Литвяки Лубенського повіту, Полтавської губ.) було зареєстроване у 1894 р. До його складу увійшли 80 осіб – членів повітового Лубенського Свято-Преображенського братства. З метою «отвлечения слабых от посещения шинков», Товариство відкрило у селі чайну. Тут потрібно зазначити, що відкриття чайних було прямим обов'язком державних комітетів про народну тверезість. У цьому випадку членами Лубенського комітету були земський начальник Шепулинський та опікун Литвяківської земської школи К. Леонтович. Ці особи одночасно були й опікунами Товариства тверезості. Використовуючи державні кошти, земську субсидію та пожертви членів товариства тверезості, очільникам антиалкогольного руху в селі вдалося відкрити ще й бібліотеку-читальню [9, 1388]. Аналіз «Статуту» Олександрівського парафіяльного товариства у с. Плоське Остерського повіту засвідчив, домінування церковно-релігійної спрямованості об'єднання над громадською [10, 242–247]. «Звіт» про діяльність товариства тверезості при Успенській церкві Царичанки Кобеляцького повіту повідомляє нам, що станом на 1902 р., у складі організації перебували 201 особа, що є значним показником активності селян. До своїх здобутків члени Товариства відносили наступне: ремонт місцевої церковнопарафіяльної школи, церковного будинку, догляд за іконою Божої Матері, допомога малозабезпеченим, організація навчальних курсів з лозоплетіння [11, 1011].

Мотивацією до організації сільського товариства тверезості могло (й було) громадське рішення щодо закриття «монополюки». Наприклад, мешканці сіл Лящівки та Лебяжого Золотоніського повіту, Полтавської губ. прийняли таке рішення, «через надмірне по-

ширення пияцтва» [12, 2]. Аналогічне рішення було прийняте у жовтні 1905 р. козаками та селянами с. Уствиця Миргородського повіту Полтавської губ. У відповідь, «дочуши про таке самовольство, прийхав миргородський справник з приставом і стражниками, ще й козаків привів десятків із шість» [13, 3]. На запит одного з дописувачів: «Можно ли удалить казенную винную лавку из селения сельским приговором?», журнал «Селянин» відповів: «Закреть казенную винную лавку по приговору общества нельзя, об этом можно только просить. Если бы в селе образовалось хорошее общество трезвости, тогда лавка сама собою бы закрылась» [14, 670–671].

У сучасній українській історіографії поки відсутні числові показники та територіальне розташування світських товариств тверезості, діяльність яких відбувалася наприкінці XIX – на початку XX ст. Товариства тверезості при парафіяльних церквах теж були не достатньо поширеним явищем. У розрізі досліджуваної проблематики, проведеного аналізу та опрацювання доступних джерельних матеріалів, можемо зробити наступні висновки: в українському селі зафіксовані факти реєстрації та діяльності товариств тверезості як світського, так і церковного спрямуванням, з кількісним переважанням останніх; кількість церковних братств переважала над кількістю товариств тверезості; останні діяли як у селах, де існувала традиція громадської статутної ініціативи, так і в тих – де вона не була зафіксована.

Діяльність товариств тверезості оцінюється як активний внесок в антиалкогольну кампанію, через морально-релігійну та просвітницьку діяльність. Світські та церковні товариства тверезості за своїми статутними положеннями, структурою та напрямками діяльності, цілком відповідали поняттю «громадське товариство», як організація, доступ до якої був відкритий широким верствам населення, без обмежень, за становими, статевими чи віковими ознаками. Безумовно, зважаючи на координування церковних товариств тверезості Російською православною церквою, членство у такому виді товариств могли набуті лише селяни православного віросповідання.

1. Савчук Б. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX – 30-х рр. XX ст. – Івано-Франківськ, 2001.
2. Садовий В. Антиалкогольні братства, товариства і гуртки та їх роль у боротьбі з пияцтвом на Галичині в XIX – першій половині XX ст. – Дрогобич, 2010.
3. Стасів Я. Рух тверезості у Східній Галичині в середині XIX – першій третині XX ст. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. 22. – К., 2013.
4. Єлєсін П. Боротьба з пияцтвом у діяльності православного сільського духовенства Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX ст.) // Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки. – Черкаси, 2012. – № 9.
5. Затворницький П.П. История местно-общественной народной трезвости в селе Дейкаловке, Зеньковского уезда. – Полтава, 1882.
6. Как учредить Общество трезвости // Хлебобороб. – Х., 1914. – № 2.
7. Устав Мельниковскаго общества распространения среди жителей нравственно-трезвой жизни и внешкольного образования. – Золотоноша, 1914.
8. Устав Общества трезвости при Иоанно-Предтеченской церкви села Стефанова той же волости, Осинского уезда, Пермской губернии. – Кунгур, 1912.
9. Зубковский И. Село Литвяки, Лубенского уезда // Полтавские епархиальные известия. – 1897. – № 35.
10. Устав Александрово-Невского приходского Общества трезвости при Покровской церкви с. Плоского, Остер-

ского уезда, Черниговской епархии // Черниговские епархиальные известия. Ч. неоф. – 1909. – 15.03.

11. Общество трезвости // ПЕВ. – 1902. – № 35–36.
12. [Без названія] // Лохвицкое слово. – 1914. – № 33.
13. [Без назви] // Громадська думка. – 1906. – № 4.
14. [Без названія] // Селянин. – 1913. – № 23.

Sylka O.Z. Temperance societies in the Left-bank Ukrainian villages (the early XX c.). In the article is described the activity by public societies' one of the types in the early twentieth century – temperance societies. Attention is paid to the distinction between the secular and ecclesiastical initiatives in establishing partnerships sobriety.

Key words: temperance societies, rural public associations, civil society, public initiative.

О. О. Павліченко

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

Стаття присвячена педагогічній діяльності В. Липинського під час перебування у Берліні. Незважаючи на короткий термін (менше року) праці в Українському науковому інституті у Берліні, він виявив себе високоосвіченим науковим керівником та педагогом, під його керівництвом були підготовлені історичні розвідки студентів В. Кучабського, Д. Оляничина, М. Базілевського, І. Лоського.

Ключові слова: В. Липинський, педагогічна діяльність, інститут, студенти, гетьманський рух.

В. Липинський належить до видатних постатей історії України. Він увійшов у науку як ідеолог консервативного гетьманського руху та засновник державницької школи. Його феномен полягає у тому, що поляк за народженням і римо-католик за віросповіданням, він усе життя відстоював ідею створення незалежної Української держави. Свої політичні переконання, ідеологічні настанови, любов до України, зацікавленість її минулим і небайдужість до майбутнього він намагався прищепити молоді через участь у молодіжних організаціях, керівництво їхніми науковими дослідженнями та викладання в інституті. Втім, педагогічна діяльність В. Липинського на сьогодні є недостатньо вивченою. Виходячи з цього, мета статті – розкрити педагогічні особливості вченого, під час його роботи в Українському науковому інституті в Берліні. Педагогічна діяльність В. Липинського побіжно згадана у розвідках О. Яся [1], Т. Осташко [2], К. Галушка [3] та Ю. Кучабського [4].

Ця сфера життя вченого розпочалася науковими консультаціями студента Берлінського університету Д. Оляничина. Працюючи у Таємному Державному Архіві Берліну з документами доби Б. Хмельницького, Останній знайшов оригінальні листи «від гетьмана Богдана Хмельницького до бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма (від 21.06.1657) та від Івана Виговського (від 11.03.1658) – інструкцію курфюрста Фрідріха Вільгельма для свого посла в Україну – рїтмайстра А. Ахїллеса-Майна (від 21.11.1657) й реляція останнього до курфюрста (від 30.05.1658)» [5, 130]. Повернувшись додому, він одразу написав про це В. Липинському, який був відомий своїми історичними розвідками, присвяченими добі Б. Хмельницького, в українських наукових колах. Між ними зав'язалося листування, внаслідок якого з'явилася стаття Д. Оляничина «Два листи Гетьмана Богдана Хмельницького і Івана Виговського до курфюрста Бранденбурзького Фрідріха Вільгельма». Її було опубліковано в п'ятій книзі «Хліборобської України».

У своїх листах до Д. Оляничина вчений не тільки робив зауваження щодо надісланих матеріалів, а й рекомендував необхідну літературу, заохочував до подальшого архівного пошуку, підказуючи, що і в яких бібліотеках можна подивитися, а також щиро радів